

Стадніченко О. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
Запорізького національного університету

Ласкава Ю. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
Запорізького національного університету

ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ В ПОЕМІ-ХРОНІЦІ В. СЕВЕРИНЮКА «ОТАК МИ ДРУЖИЛИ З МОСКВОЮ»

Анотація. У статті вказується, що в літературному трактуванні історія України завжди була однією з найбільш згадуваних тем. Вона, починаючи із періоду заснування Московії, є тісно переплетеною із подіями насильницької та «лагідної» русифікації. Своєю воллою, знеособлюючи українськість, Росія насаджує нашій державі століттями, апелюючи до єдності, братерства та «дружби народів». У всіх випадках ця дружба була для українців аб'юзом, що вганяв її у ярмо політичних, соціальних текстів міжусобиць, ментального та фізичного придушення та пригноблення. «А що ж принесла нам дружба з Росією?», – ставить питання історик, політолог та письменник В. Северинюк. У 2020 році автор видав поетичну історію України, у якій детально, спираючись на історичні факти, коментарі та джерела, описав шість століть українсько-російських взаємин.

У цій статті розглянуто авторський стиль письменника, його інтенцію у тексті. Сам В. Северинюк схильний трактувати свою роботу як правильну подачу історії, адже переконаний, що історія пишеться на фактах та емоціях. У цьому дослідженні автор намагається класифікувати текст, відносячи його до художнього, епістолярного чи наукового жанру.

Оскільки не лише зміст, історичний контекст, у якому фігурують Україна та Росія, а й формат подачі, авторська інтенція В. Северинюка становить значний науковий інтерес, метою нашої роботи є дослідження авторської інтенції В. Северинюка в поемі-хроніці «Отак ми дружили з Москвою».

Предметом нашого дослідження є історія України у творі В. Северинюка «Отак ми дружили з Москвою». Об'єктом дослідження визначається вивчення авторського бачення в зображенні історії України в поемі «Отак ми дружили з Москвою».

У поемі-хроніці автор справді викладає концепцію національної історії, спираючись на ключові її епізоди й аналізуючи їх значення для сучасників. Тому у творі наскрізно прочитується зашифрована у віршах історія, яка сповнена героями й антигероями, діям яких автор дає свою оцінку, географічними об'єктами, які ввійшли в історію.

Ключові слова: історична поема, поема у віршах, українсько-російські взаємини, історична та художня правда.

Постановка проблеми. Літературний твір є відображенням реакції внутрішнього світу митця на зовнішній психо-емоцій-

ний подразник. Тому теми любові, дружби, філософії чи патріотизму є одними з найбільш актуальних у кожній літературній епосі. Важливе місце, зокрема, у вітчизняному літературному дискурсі займає тема історії України, зокрема її трагічні сторінки, які були визначальними і знаковими для всього народу. До неї схилилися автори літописів, письменники різних епох, зокрема: Т. Шевченко, П. Куліш, Б. Лепкий, В. Барка, Л. Українка, У. Самчук, Р. Іваничук, М. Вінграновський, П. Загребельний, Р. Іванченко та інші. Своє поетичне бачення історичної ретроспективи подій польського народу відображали А. Міцкевич, Г. Сенкевич та ін. Одним із тих, хто звернувся до цієї теми серед сучасників, є історик, науковець та письменник із Запоріжжя Валентин Северинюк. Свої дослідження автор художньо оформив у поему-хроніку «Отак ми дружили з Москвою». Темпора синопсису тексту охоплює період від розпаду Старокиївської Руської держави поч. XIII ст. до сучасності. Провідною темою усіх подій є суспільно-політичні та культурно-духовні виміри українсько-російських відносин.

«Я намагався поєднати в одному тексті фактичне, інтелектуальне та чуттєве сприйняття історії. На моє переконання, тільки так можна історію «прожити» і «пережити». Сподіваюся, що когось такий підхід заохотить до подальшого пізнання української (і не лише) минувшини, а когось, можливо, застереже від підміни наукових знань дзвінко-патріотичною балаканиною та надмірним захопленням національною міфологією», – написав В. Северинюк (2020) у передмові до твору [1, с. 7].

Виклад основного матеріалу. Із нашої точки зору, причиною є саме описана В. Северинюком у поемі «Отак ми дружили з Москвою» тема українсько-російських взаємин, вона в контексті історії неодноразово була предметом дослідження науковцями. У своїх працях до цієї теми звертались М. Грушевський (1913), Н. Яковенко (1997), Д. Дорошенко (1966), А. Русначенко (2014) та інші. Тема взаємин із Росією, яка внесла у формування української самосвідомості та культури свій неоднозначний вплив, знайшла своє відображення в літературному дискурсі. Зокрема, питанням місця України в цих взаєминах задавався М. Хвильовий (2018), а Я. Поліщук [2] із літературознавчої точки зору проаналізував ефект впливів русифікації та проукраїнських рухів на формування сучасного літературного вектору.

Проте, враховуючи те, що праця В. Северинюка була оприлюднена рік тому, «Отак ми дружили з Москвою» як джерело ні з наукової, ні з літературно-критичної точки зору не розглядали раніше. Це і передбачає актуальність нашого дослідження. Оскільки не лише зміст, історичний контекст, у якому фігурують Україна та Росія, а й формат подачі, авторська інтенція В. Северинюка становить значний науковий інтерес, метою нашої роботи є дослідження авторської інтенції В. Северинюка в поемі-хроніці «Отак ми дружили з Москвою».

Предметом нашого дослідження є історія України у творі В. Северинюка «Отак ми дружили з Москвою».

Об'єктом дослідження ми окреслюємо вивчення авторського бачення в зображенні історії України в поемі «Отак ми дружили з Москвою».

«Твір названо поемою-хронікою: його часові межі – українське тисячоліття, починаючи з Княжого періоду. Шлях довгий, тому довелося бути лаконічним, знаходити стислі форми для насиченого змісту. Це своєрідна документальна повість, написана мовою поезії, без вигаданих дійових осіб. Зображення подій залежало від їх важливості з погляду автора та від логіки поетичного тексту», – пише В. Северинюк [1, с. 7].

Епіграфом до твору є уривок із поеми В. Маяковського «Долг Украине», написаної ще 1925 р.: «*А что мы знаем о лице Украины? / Знаний груз у русского тощ – / тем, кто рядом, почета мало. / Знают вот украинский борца, / знают вот украинское сало. / Ис культуры поснимали пенку: / кроме двух прославленных Тарасов – / Бульбы и известного Шевченка, – / ничего не выжмешь, сколько ни старайся.*».

Саме через цей красномовний епіграф і передається вся атмосфера твору: зневага і байдужість так званого старшого брата до українців, небажання чути їхні прагнення і бажання з точки зору їх майбутнього державного розвитку, корисливе ставлення як до меншого (тільки чому?) брата.

Тема, обрана автором до висвітлення, є подібною до тих, що брали за тенденцією висвітлювати автори Празької школи, однак, на відміну від поетів цієї групи, В. Северинюк схильний трактувати єдину історіософську концепцію не через призму Першої Світової війни, а через діалогізм Україна-Росія. Тут же і неоромантизм, який проявляється і в риторичі, і у стилістиці написання тексту, а також «войовничий» патріотизм.

Починається поема-хроніка з розповіді про період Хмельниччини, коли Українська козацька держава потрапляє в московські лабеті на невизначений час: «*Навіки! – гукав Переяслав, / Из нами Росія і Бог! / Тепер ми і волю, і ясла / розділимо чесно, на двох! / Не стане сусід православний, / як Польща глумитися з нас / його зачинатель державний / у Києві череду нас*» [1, с. 10]. Про наслідки цього політичного союзу роздумує автор далі, нагадуючи про ті чи інші події, які були спричинені ним. Насправді, напевно, можна було якось протистояти, але чомусь Україна стрімко рухалася в московську залежність. Не залишається поза увагою історика-письменника і Мазепинщина, яка теж була важливою віхою в боротьбі за українську державність і фактично втраті її: «*Потому був Карл і Полтава / Мазепина і Орликів Раст... / Лучалась нам воля хирлява / І краще б забути, та – факт. / Це наш Феодан працюючий / Москву самовладдю навчав: / як треба носити корону / щоб цар імператором став*» [1, с. 16].

У своєму творі В. Северинюк простежує, як «дружба» перестала в «напад» упродовж історії нашого розвитку та станов-

лення. Він задається аналізом геополітичного та культурного аб'юзу між Україною та Росією, оформивши свої дослідження в поему-хроніку «Отак ми дружили з Москвою». У своїй історичній репрезентації В. Северинюк апелює не лише до окремого, вирваного з контексту історичного епізоду, а відслідковує тенденцію взаємин України та Росії упродовж декількох історичних епох.

Хронотоп тексту складається з 40 віршів, об'єднаних спільним лейтмотивом «Отак ми дружили з Москвою». Цей мотив проходить від заголовку та є базовою сюжетною лінією. І до кожного вірша є чотиривірш-висновок, який підсумовує висловлену думку. Кожного разу це строгий присуд у художньо-публіцистичній формі. Наприклад «*Отак ми дружили з Москвою: / згадати – аж трясця бере / Ярів на Уралом-тайгою / наш дух: / Ще не вмерла! Й не вмере!*» [1, с. 55]. Або: «*Отак ми дружили з Москвою: / дочка Золотої Орди, / вона знаком смерті – труюно / свої позначала сліди*» [1, с. 84].

У поемі-хроніці автор справді викладає концепцію національної історії, спираючись на ключові її епізоди й аналізуючи їх значення для сучасників. Тому у творі наскрізно прочитується зашифрована у віршах історія, яка наповнена героями й антигероями, діям яких автор дає свою оцінку, географічними об'єктами, які ввійшли в історію. Усі імена героїв та топоніми пояснюються в коментарях автора. До того ж, автор як політолог-історик пояснює свою концепцію історії України і після текстової статті «Росія: від брата до загарбника (ретроспектива агресивності)».

В. Северинюк вказує, що «імперська російська влада підмінює ціннісне поняття «братерства народів» виключно власними, суто політичними інтересами. Намагалися з українців зробити своїх «секретних братів – і так, щоб вони й самі цього не знали. Та дарма: «вічних секретів не існує, і народ мудріший за найамбітніших політиків, він давно знає: *«Не допоможуть чари, як хто кому не до пари», а «Силою колодязь копати – води не пити»*» [1, с. 109].

Його твір орієнтується довкола двох сукупних героїв. «Україна» є збірним образом «добра», яке формує благородне князівство, мужні козаки, герої Майдану тощо. «Росія» виступає збірним негативом – зажерливі комуністи, насильницькі політики-узурпатори.

Визначаючи авторську концепцію викладення історії України у творі В. Северинюка, ми спираємось на аналіз тексту за критеріями авторського наративу, рівня його інтенції та інтеграції в текст, мовних особистостей його персонажів, мовно-стилістичних, жанрових, лінгвістичних особливостей самої оповіді.

Чітко свою авторську позицію В. Северинюк проявляє у вступі та пролозі, автор вживає біографічні відсилки, пояснюючи, чому взявся за тему та чому вона є важливою і для нього, і для українства загалом.

Поема-хроніка В. Северинюка складається з поезій, оформлених чотиристопним ямбом, у кожному поетичному творі по шість катренів, із римування АБАБ. Риторичі тексту притаманні ознаки поетичного твору епохи романтизму: у віршах використані архаїзми, авторські конструкції:

*Від радості й вражої крові,
що сохла на лезах шабель, –
щоб ксьондзи й панки гонорові
затямили, хто такий Хмель* [1, с. 10].

Попри відсутність авторського «я» у контексті поезії, наратив В. Северинюка і його незрима присутність відчувається: автор декларує чітку зневагу до Росії, що притаманно більше художньому творові, ніж науковій праці: *«Втішалася тим, що изволил/всевладний російський Нерон / огризками нашої волі/ монарший прикрасити троні»* [1, с. 18].

Варто окремо зауважити щодо архітекτονіки самого тексту, адже особливистію праці В. Северинюка є трикомпозиційність твору. Як окремий матеріал можна сприймати і зміст, і окремо винесені, епістоли «Отак ми дружили з Москвою».

Разом це створює сприйняття трьох творів: безпосередньо тезового зображення (зміст), що вимальовує загальну картину «Отак ми дружили з Москвою» як синтез полемічних творів українсько-російських взаємин та загальну поетичну канву, з додатками-поясненнями після тексту, що розширюють комплекс текстів до поеми-хроніки.

Аналізуючи поетичну хроніку автора як лінгвостилістичну категорію, акцентуємо на використану автором форму подачі тексту. Більшість використаних речень є повними складними, із сурядними та підрядними частинами. Також наявні односкладні, неозначено- та узагальнено-особові речення.

Зумовлене поетичним тактом та римою, текстовій формі подачі В. Северинюка притаманне «ігнорування» слів та непослідовність викладу слів у реченні: *«Валуєвські» притиси, «емські» / (Москві вони любі й тепер), / щоб втілились мрії імперські, / стікали з чиновницьких пер»*. [1, с. 10].

Із цієї ж причини в тексті вжита просторічна лексика: *«наскільки хватало снаги»*. Для передачі свого ставлення до величчя українського або акценту, з авторської точки зору, на ключових моментах автором було вжито окличні речення та риторичні запитання: *Лиш марно!! / Тарасові рими / з Дніпрових нескорених вод / черпали безсмертя – і з ними / безсмертним ставав наш народ!* [1, с. 26]; *«Мотайте на вус і тугіше!»* [10, с. 42]; *«Народи! Не даймо мерзоті ...Їх сила – не сила – злидота!»* [1, с. 43].

Авторська позиція проявляється і у словотворчому аспекті. У своїй риторичній письменник використовує іменники на кшталт «гніздища», «пелька», «потвора» для демоніфікації предмета авторської зневаги. При цьому, на відміну від поетів патріотичної лірики, В. Северинюк не використовує у протиставленні зменшувально-пестливих форм для зображення українців та українськості.

Аналізуючи поразки і перемоги України на різних витках історії, В. Северинюк несподівано підходить до власного трактування причин ситуації у стосунках між Україною та Росією: мовляв, винні у цім не народи, а їхні вожді та пророки, які роздмухують війни і ненависть між народами. Він звертається до народів: *«Народи! Не даймо мерзоті – / шулікам, крукам, яструбам -/ всіх нас утопити підлоті, / купити й продати, мов крам»*. [1, с. 88]. І насамкінець автор висловлює думку про те, що необхідно змінювати стосунки між країнами і не бути залежними від волі правителів: *«Отак ми дружили з Москвою...! Щоб далі на краще було, / і лихо сплигло за водою – / міняймо хомут на сідло!»* [1, с. 89]. Він впевнений, що народи мудріші за своїх вождів, які будують зовнішню політику. У постскрипті він, зокрема, вказує: *«Народи сильніші за царства / і довше за царства живуть! / Вожді – то велике штукарство, / сваволі й брехні каламуть...! Не даймося нас одурити / прибулим на час лихварям, / бо в слові «дружити» / є «жити» – на зло холуям і царям!»* [1, с. 90].

Динаміку тексту формує ритміка поетичного твору, епохи між собою чергуються одна за іншою, спиняючись лише на ключових моментах історії. На відміну від літописних зразків історії, В. Северинюк не спиняється на датах, описах чи деталізації. Його текст орієнтований на тих, хто вже володіє історією країни, проте хоче побачити її під новим кутом. Тому серед подій, на які він спирається, – тільки своєрідні «історичні маркери», на які зреагує кожен українець, якому небайдужа доля України.

Варто відзначити, що поема-хроніка написана дуже своєрідним стилем, її можна віднести до публіцистичного наративу, можливо, політичної лірики. Якщо версифікація у В. Северинюка бездоганна, чітка і строга, то твору зовсім бракує образності, метафоричності, художності. Це більшою мірою дуже вправно заримована і ритмізована публіцистика, можливо, як спосіб донести читачеві в такій формі свою концепцію історії України. Це поєднує поему-хроніку з іншим твором В. Северинюка – історичною поемою «Україна козацька», яка є ще більшою за обсягом римованою історією Козаччини. Можемо відзначити, що публіцистичність якраз є своєрідною ознакою стилю В. Северинюка, який виступає як майстер саме карбованого слова.

Авторський внесок полягає в тому, що В. Северинюк підводить читача до відповідей, проте сам не робить жодних висновків.

Висновки та перспективи дослідження. Твір В. Северинюка «Отак ми дружили з Москвою» цілком відповідає вказаному автором жанрові хронологічної поеми. У римованому форматі автор переповідає ключові віхи історії своєї країни та ескалацію її сусідньою. Поему не можна характеризувати як наукову, оскільки їй притаманні художність, образність та чітко висловлена авторська позиція. Автор у тексті виступає «літописцем-оповідачем», уся хронологія тексту зображена від третьої особи. Герої та сюжетні лінії змінюються від поезії до поезії. В окремих текстах героями стають безіменні «вони», або народ. Усі ці вектори збирають два сукупних образи, що протистоять одне одному упродовж усього сюжету: «Україна та Росія».

Використовуючи мовні звороти та змінюючи словотворення, автор формує образ могутнього антагоніста, до якого автор ретранслює відкрити зневагу, – Росії, та Україну – позитивного героя, проте безвекторного, що рухається в пошуках себе та свого шляху.

Архітектоніка тексту є особливо цікавою для аналізу, адже автор виокремлює зміст, епістоли і сам текст. Це створює триєдність сприйняття трьох творів: безпосередньо тезового зображення (зміст), що вимальовує загальну картину «як ми дружили з Москвою» як синтез полемічних творів Україно-російських взаємин та загальну поетичну канву з додатками-поясненнями після тексту, що розширюють комплекс текстів до поеми-хроніки.

Цікавою до подальшого висвітлення є ідея порівняння наукових праць В. Северинюка та його художнього твору.

Література:

1. Северинюк В.М. Отак ми дружили з Москвою. Тернопіль : Богдан, 2020. 168 с.
2. Поліщук Я. Слово і час. 2015. № 10. С. 3–17. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2015_10_3.

3. Грушевський М.С. Історія України-Руси: у 10 т. Т. 1. Київ, 1913. 648 с. (3-є вид.).
4. Залізник Л.Л. Україна та Росія: війна цивілізацій. *Універсум*. 2017. № 3-4. С. 4–11.
5. Козир Ю.А. Соціокультурні смисли концептуальної моделі Україна-Росія в масмедійному контенті : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій : спец. 27.00.01 – «Теорія та історія соціальних комунікацій» ; Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
6. Яковенко Н.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ : Генеза, 1997. 312 с.

Stadnichenko O., Laskava Yu. A fiction concept of Ukrainian history in poem-chronicle by V. Severinyuk "How we were friends with Moscow"

Summary. In the literary interpretation, the history of Ukraine has always been one of the most mentioned topics. It has been closely intertwined with the events of violent and "gentle" Russification since the founding of Muscovy. By impersonating Ukrainianness, Russia has been imposing its will on our state for centuries, appealing to unity, brotherhood and "friendship of peoples". In all cases, this friendship was for Ukrainians an abyss that drove it into the yoke of political, social texts of strife, mental and physical suppression and oppression. "And what has friendship with Russia brought us?", asks historian, political scientist and writer

V. Severinyuk. In 2020, the author published a poetic history of the same name in Ukraine, in which he described in detail, based on historical facts, comments and sources, six centuries of Ukrainian-Russian relations.

This paper considers the author's style of the writer, his intention in the text. V. Severinyuk himself tends to interpret his work as a correct presentation of history, because he is convinced that history is written on facts and emotions. In this study, the author tries to classify the text, referring it to the artistic, epistolary or scientific genre.

Since not only the content, the historical context in which Ukraine and Russia appear, but also the presentation format, V. Severinyuk's authorial intention is of considerable scientific interest, the aim of our work is to study V. Severinyuk's authorial intention in "How we were friends with Moscow".

The subject of our study is the history of Ukraine in the text of V. Severinyuk "How we were friends with Moscow". The object of research is the study of the author's vision in the depiction of the history of Ukraine in the text "How we were friends with Moscow".

In the poem-chronicle, the author really sets out the concept of national history, based on its key episodes and analyzing their significance for contemporaries. Therefore, the work reads through the history encrypted in the poems, which is filled with heroes and antiheroes, whose actions the author evaluates, geographical objects that have entered history.

Key words: historical poem, poem in verses, Ukrainian-Russian relations, poetry, historical and art true.